

Attitűdök

Megfogyva bár, de törve...

Mérsékeltén javuló mutatók, súlyosan növekvő politikai polarizáltság a magyar értékrendszerben, változások 2009 és 2013 között

Keller Tamás

*1. Bevezetés**

Ha van egy jó hőmérőnk, ez nagyban segítségünkre lehet abban, hogy megtudjuk: milyen hideg van odakint. Kevésbé hasznos azonban a hőmérőt arra használni, hogy megtudjuk: miért van hideg.¹ 2009-ben világossá vált, hogy van egy jó hőmérőnk és ez alapján bizony elég hideg van odakint. Azt, hogy mért lehet hideg, a kutatásunk kapcsán kibontakozott tudományos² és közéleti³ viták során próbáltuk megérteni. 2013-ban lehetőségünk nyílt arra, hogy ugyanezt a hőmérőt használva ismét megmérjük a külső hőmérsékletet. Megállapítottuk, hogy a külső hőmérséklet nem sokat változott, de ha mégis, akkor valamivel barátságosabb lett az idő. Ezúttal azonban nem elégedtünk meg az átlaghőmérséklettel. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy az hol miként változott. Meglepő módon azt találtuk, hogy ahol 2009-ben kellemesebb volt az idő, ott 2013-ban barátságtalanra fordult. A hűvösebb területeken pedig most valamivel melegebbet mértünk. Mivel a hőmérőnkét mindkét alkalommal ugyanoda helyeztük, egy pillanatra az a benyomásunk támadt, hogy esetleg más Nap sütött négy évvel korábban, mint most. Akárhogy is van, annyi biztos, hogy az ilyen mértékű hőmérsékletingadozás egészségkárosító

* A tanulmányhoz fűzött értékes megjegyzéseikért külön is hálás vagyok Pósch Krisztiánnak, aki kutatási eredményeimet segítette beágyazni szakirodalmi kontextusba, valamint Balogh Alexandrának, Fábián Zoltánnak, és Tóth István Györgynek. A tanulmányban előforduló bármilyen hibáért kizárólag a szerzőt terheli felelősség.

¹ Ez a hasonlat eredetileg Jack Buckley-től (*National Center for Education Statistics*) származik. http://www.washingtonpost.com/local/education/us-students-lag-around-average-on-international-science-math-and-reading-test/2013/12/02/2e510f26-5b92-11e3-a49b-90a0e156254b_story.html .

² A kutatást követő műhelykonferencia sorozat videói itt találhatóak meg: <http://www.ertekter.hu/>.

³ Megtisztelőnek tartjuk, hogy az üzleti élet szereplői közül is sokan kommentálták eredményeinket, a teljesség igénye nélkül: Felcsuti Péter, Küllői Péter, Jaksity György, Mizsei Kálmán, Lantos Csaba, Urbán László és mások.

következményekkel is járhat, pláne ha hozzátesszük, hogy a javuló mutatók ellenére alapvetően hideg van.

A 2009-es értékvizsgálatunkban azt a megállapítást tettünk, hogy hazánkra általában a bizalmatlanság és igazságtalanságérzet, az állami gondoskodás nagyfokú igénylése (paternalizmus) jellemző. Mindezekhez pedig egyfajta normazavaros állapot is társul (Tóth 2010). Ezért beszélhetünk tehát alapvetően rossz időről. 2013 nyarán⁴ eredeti értékvizsgálatunkat megismételvén azt láttuk, hogy az elmúlt négy évben a vizsgált mutatók javultak Magyarországon. Ez mindenképpen jó jel, jelentősebb változások azonban – nyilván az idő rövidege miatt is – nem történtek. Ezért mondhatjuk, hogy a rossz, hideg idő maradt. A véleményekben azonban erős politikai ciklushatást olvashatunk ki, amelynek mértéke aggasztó. Ez az, amit fentebb drasztikus hőmérsékletingadozásnak nevezünk. Természetesen „hőmérőnk” a vélemények polarizáltságának okáról nem mond semmit. Jó volna, azonban, ha az eredmények hasonló típusú megértési igyekvést és tenni akarást váltanának ki, mint a korábbi vizsgálatunk esetében.

Amikor polarizációról beszélünk, akkor azt általában a lakosság politikai önbesorolása alapján tesszük meg. Ez alapján az egyik lehetséges kérdés, hogy a politikai preferenciák középre koncentrálnak-e, vagy pedig jobb-bal irányba húznak (Körösenyi 2012). Ennek a tanulmánynak a fő témája azonban nem ez, hanem a politikai önbesoroláshoz (*nem* szavazótáborhoz!) kötődő vélemények polarizációja. A vélemények „mögött” álló politikai önbesoroláson alapuló csoportok gyakorlatilag azonosak a két vizsgált időpontban (2009-ben 16% jobboldali és 19% baloldali, 2013-ban ugyanezek az arányok 25 és 14%-on alakultak a jobboldaliak javára).⁵ A vélemények erős politikai

⁴ Maga a 2013-as kutatás az adott év júliusának elején zajlott, 1000 fős országosan reprezentatív mintán. Az adatok a 2011-es *Népszámláláshoz* vannak súlyozva. Mivel a friss felvétel adatait összevontuk a korábbi, 2009-es kutatás eredményeivel, az elemzendő kérdéstől és a válaszhiány mértékétől függve, 1500–1800 esettel dolgoztunk. Ez az esetszám nagyjából fele-fele arányban oszlik meg a korábbi és a későbbi adatfelvétel között.

⁵ A politikai beállítottságot politikai önbesorolás alapján definiáltuk. Baloldali érzelműeknek kódoltuk az 1–10-ig terjedő skála első három kategóriájába eső válaszokat (1, 2 és 3), jobboldaliaknak pedig az utolsó három válaszkód (8, 9 és 10) alá tartozókat. Az alkalmazott definíció gyakorlati oka, hogy a politikai hovatartozást más vizsgálatokban 0–10-ig terjedő skálán szokták mérni, éppen azért, mert ebben az esetben a válaszadók számára egyszerű értelmezni a skála középpontját (5). Ebben a kutatásban azonban korábbi nemzetközi kutatások által használt skálákhoz (is) igazodnunk kellett, ezért használtuk az 1-től 10-ig terjedő skálát, amelynek közepe elvileg az 5,5-nél van. A válaszadóink azonban vélhetően (és érthető módon) továbbra is azt gondolták, hogy a középérték 5-nél van. Erre utal az, hogy relatíve a 4 és 6 közötti intervallumba esik a legtöbb válasz (*Függelék Fl. ábra*). Mindez azonban azt is jelenti, hogy az alkalmazott skála nem szimmetrikus és „hosszabb” a jobb oldali irányban. Definíciónkkal olyan kritériumot kerestünk, amely kiegyenlíti ezt a szimmetriabeli hiányt. A definíció elméleti oka, hogy – mint azt korábbi kutatások dokumentálták (Enyedi–Benoit 2011) – az elmúlt évtizedekben erőteljes

polarizáltságára korábbi kutatások is felhívták a figyelmet (pl. Fábíán–Tóth 2008). Ebben a tanulmányban azonban a jelenséget általánosabban, és nem csak az újraelosztási attitűdökre koncentrálni elemezzük. A legérdekesebb persze a miértekre való válasz volna, erre azonban a jelen kutatás nem kínál lehetőséget. Az okok keresése kapcsán azonban érdemes feltárni azokat a mechanizmusokat, amelyek a vélemények polarizációjához vezetnek. Krochik és Jost (2011) hét lehetséges pszichológiai folyamatot azonosítanak a jelenség hátterében. Ezek közül témánk vonatkozásában különösen továbbgondolásra érdemes a folyamatos fenyegetettség érzés és a hétköznapi események zéró-összegű játékként való felfogásának lehetősége.

2. Néhány általános megjegyzés az eredmények értelmezésével kapcsolatban

A könnyebb érthetőség kedvéért eredményeinket vizualizálva mutatjuk be. Minden egyes kérdés esetében alapvetően kétfajta ábrát használunk. Az egyikről az átlagok szintje és azok változása, a másiktól az átlagok mögött lévő belső átrendeződés (polarizáció) olvasható le. Az ábrák értelmezéséhez azonban szükséges néhány alapfogalmat tisztázni.

Az első típusú ábrán, amelyen az adatok szintje és azok változása látható, alapvetően két lényeges tényezőt érdemes megfigyelni: az indexek nagyságát és a két – 2009-es és 2013-as – átlag közötti távolságot, amely a változás nagyságát adja meg. Az egyes indexek nagyságát azok értelmezési tartományának fényében érdemes figyelni. Az értelmezési tartomány az a diszkrét matematikai intervallum, amelyen belül az adott mutató értéket vehet fel. Mivel esetünkben kérdésekről és azokra adott válaszokról van szó, az értelmezési tartományt a kérdésre adott válaszok kódolása adja meg. Abban az esetben például, ha egy adott kérdésre 1-től ('egyáltalán nem ért egyet') 5-ig ('teljesen egyetért') terjedő skálán lehet válaszolni, akkor az index 1 és 5 között vehet fel valamilyen diszkrét értéket (ez tehát az értelmezési tartomány). A kérdéssel való egyetértés mértékének megértéséhez lényeges a skála mértani közepe (a példánkban 3). Abban az esetben, ha az adott kérdésre vonatkozó átlagok elől az elvi középpérték fölött vannak, akkor például

jobbrtolódás volt megfigyelhető a politikai beállítottság tekintetében. Ezt valamelyest adataink is mutatják, a skála 6–8 közötti tartományában jelentősebb átrendeződések történtek a vizsgált négy év során (*Függelék F1. ábra*). Definíciókkal arra törekedtünk, hogy ettől a folyamattól független, a két időpont között stabil, kritériumai legyenek a politikai beállítottságnak, és lehetőleg hasonló nagyságú csoportokat vizsgáljunk mindkét évben.

azt mondhatjuk, hogy a megkérdezettek hajlamosak az adott kérdéssel inkább egyetérteni, legalábbis ahhoz képest, ahogyan még elvileg az adott kérdésre válaszolhatnának vagy válaszolhattak volna.

A változások nagyságának megítélése esetében a mértékegységet a válaszokban lévő szórás adhatja. A 2009 és 2013 közötti változások (vagyis adott kérdésekre adott válaszok átlagai közötti különbségek) az adatokban lévő „természetes” ingadozáshoz képest lehetnek jelentéktelenek, vagy nagyon is jelentősek, és ezek a minősítések lényegében függetlenek attól, hogy vizuálisan milyen nagyságú változást látunk. Az átlagok értelmezéskor ugyanakkor az is lényeges szempont, hogy azok a változások, amelyeket a mintánkban látunk, a valóságban (abban az esetben, ha mindenkit megkérdeztünk volna) vajon miképpen alakulnának. A rendelkezésünkre álló minta segítségével azonban a teljes populációban bekövetkező változásokat csak valamekkora hibával tudjuk megbecsülni (standard hiba, amelyet az indexek szórásából becsülünk). Abban az esetben, ha ez a hiba nagy és a két átlag közötti különbség pedig kicsi, akkor az átlagok köré rajzolt megbízhatósági- vagy konfidencia-intervallumok összeérnek, és mintánk alapján nem tudjuk teljes biztonsággal megállapítani azt, hogy a mintában tapasztalt változások vajon a teljes populációra is érvényesek-e.

Az első típusú ábrán tehát két adatpont látható, amelyek közti távolságot egy egyenes vízszintes vonal jelöl. A két adatpont (vagyis a 2009-ben és a 2013-ban mért átlag) 95%-os megbízhatósági intervallummal együtt szerepel. Az átlagok nagyságának megítéléséhez pedig az ábrákon feltüntettük a skála elvileg lehetséges középpontját.

Az átlagok mögött lévő belső megoszlások vizualizációjához egy másik típusú ábrát használunk. Ugyanis amikor átlagok változásáról beszélünk, akkor fontos tudatosítanunk, hogy a konstans (vagy közel állandó) átlagok mögött olykor nagyon szélsőséges belső véleményátrendeződések lehetnek. Például tételezzük fel, hogy egy bizonyos kérdésre csak két lehetséges válasz (A és B) létezik, és mi kíváncsiak vagyunk egyrészt arra, hogy általában az emberek melyik opciót választják inkább (A -t vagy B -t), és arra is, hogy két különböző típusú ember (X és Y , például kék szeműek és barna szeműek) jellemzően milyen választ adnak. Mármost, ha az adott tulajdonság mentén viszonylag egyenlő nagyságú csoportokra osztható a sokaságunk (például ugyanannyi X jellemzővel felruházható ember van, mint ahány Y jellemzővel rendelkező), akkor elméletileg elképzelhető az a szélsőséges állapot, hogy ugyanaz az átlag a sokaság teljesen más belső struktúráját takarja. Például, ha az egyik évben minden X jellemzővel rendelkező ember az adott kérdésre az A választ adta, majd egy következő évben a B -t, és fordítva, minden Y tulajdonsággal bíró egyén az egyik évben a B választ adta, a másikban pedig az A -t,

akkor ebben a két évben az adott kérdésre ugyanazt az átlagot kapjuk, miközben minden ember megváltoztatta a véleményét. Ha az adott jellemző társadalmilag lényeges tényező, akkor a konstans átlagok mögött nagyon fontos társadalmi változások állhatnak.

A másik típusú ábrán, tehát a bal- és jobboldallal szimpatizálók közötti különbségek változását vizsgáljuk, még hozzá úgy, hogy a magukat baloldaliaknak nevezők átlagaiból kivonjuk a jobboldaliak átlagos véleményét. Ha a különbség pozitív, akkor az adott évben a baloldaliak jobban támogatnak egy adott jelenséget, mint a jobboldaliak. A negatív indexérték ezzel szemben azt mutatja, hogy a jobboldali érzelműek vélekednek pozitívabban a baloldaliakhoz viszonyítva (vagyis a baloldaliak pesszimistábbak). Amennyiben az index a nulla közelében vesz fel értékeket, akkor a két csoport közötti különbség alacsony, és minél nagyobb a valamelyik irányba való eltérés, annál nagyobb csoportok közötti különbségről beszélhetünk. Ez a típusú ábra tehát a két csoport véleménye közötti különbséget, valamint a különbség változását szemlélteti.

3. *Bizalom*

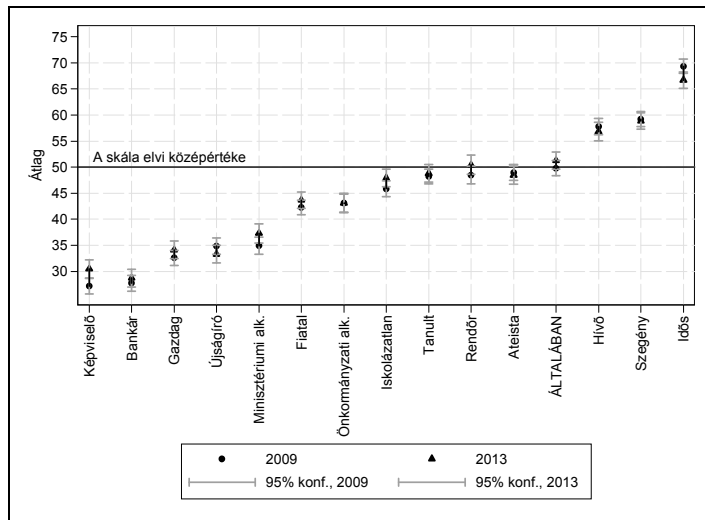
3.1. Az emberekbe vetett általános bizalom

A bizalom alakulását két különböző területen vizsgáltuk meg: az emberekbe, illetve az intézményekbe vetett bizalmat is elemeztük. Az emberekbe vetett (interperszonális) bizalmat úgy próbáltuk meg mérhetővé tenni, hogy válaszadóinkat arra kértük, mondják meg, 100 bizonyos típusú emberből körülbelül mennyit tartanak megbízhatónak. Ahogyan az *1. ábrán* látható, a kérdésre adott válaszok átlagai nem nagyon változtak az elmúlt időszakban.

A skála elvi középvértékéhez viszonyítva elmondható, hogy csakúgy 2009-ben, mint 2013-ban, a lakosság inkább bizalmatlan, mintsem hogy bízna más emberekben. A hívők, szegények és idősek csoportjáról mondható csak el, hogy az emberek a nagyobb részüket megbízhatónak tartják. A különböző típusú emberekbe vetett bizalomban azonban nagy (és állandó) különbségek vannak. Több mint dupla olyan mértékben tartják megbízhatónak kérdezetteink az időseket, mint a képviselőket. Például 2013-ban válaszadóink nagyságrendileg háromból egy képviselőt, de két idős embert tartottak megbízhatónak. Azt is megállapíthatjuk (mivel az átlagok köré rajzolt konfidencia intervallumok összeérnek), hogy csupán kismértékű változások történtek az elmúlt négy év során, amelyek nem szignifikánsak. Szintén változatlanok

mondható az a sorrend, amely a különböző típusú emberekbe vetett átlagos bizalom szerint alakul ki.

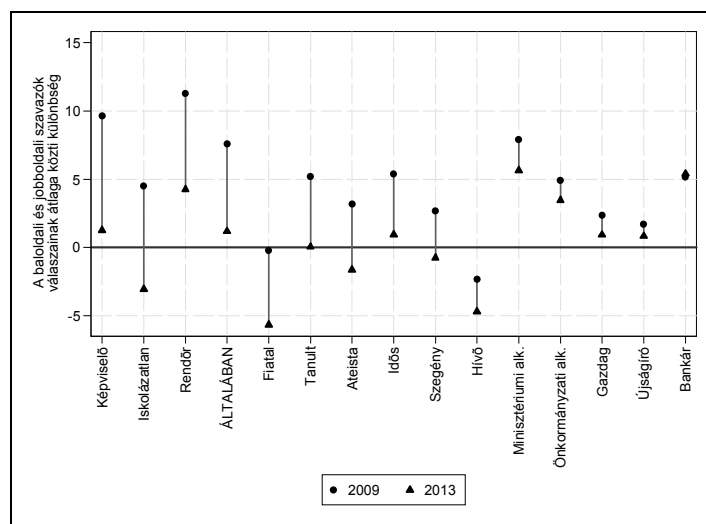
1. ábra. Különbőféle emberekbe vetett bizalom alakulása, 2009–2013 (skálaátlagok)

Megjegyzés: 0-tól 100-ig terjedő skálán mért átlagok. Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

A 2. ábra segítségével megállapítható, hogy a bal–jobb politikai azonosulás alapján kimutatható különbségek az emberekbe vetett bizalom tekintetében 2013-ra csökkentek, és a legnagyobb csökkenés a képviselők esetében volt regisztrálható. Például míg 2009-ben a baloldali érzelműek általában úgy gondolták, hogy tízzel több képviselőben lehet megbízni, mint azt a jobboldali válaszadók hiszik, ez a különbség 2013-ra minimálisra apadt. Összességében pozitív tendenciának véljük, hogy az átlagok közötti különbség a nulla vonalhoz közeledett. Érdekes módon két olyan terület azért akadt, ahol a különbségek jelentősebb mértékben nőttek (elérték az 5 százalékpontos szintet). Ezek pedig a hívők és a fiatalok csoportja, ezekkel a csoportokkal szemben a jobboldaliak a baloldaliakhoz képest nagyobb fokú bizalmat éreztek 2013, mint éreztek 2009-ben.

2. ábra. Az általános bizalom esetében tapasztalt összetételei változások politikai azonosulás alapján

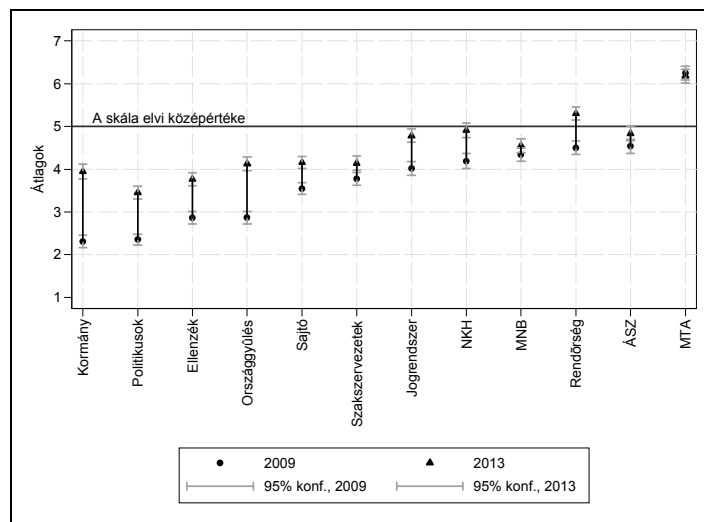

Megjegyzés: Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek. Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve.

3.2. Intézményi bizalom

A bizalom egy másik lehetséges mérőszáma, ha a különböző társadalmi intézményekbe vetett bizalmat vizsgáljuk. Ebben az esetben a társadalmi szintű együttműködésről kapunk információkat. A vizsgált társadalmi intézmények ugyanis valamilyen társadalmi funkciót látnak el. Abban az esetben, ha az emberek nem bíznak ezekben az intézményekben, akkor ez azt is jelenti, hogy az megítélésük szerint az adott intézmény nem végzi jól feladatát. A bizalom hiánya azt is okozhatja, hogy az egyének nem veszik igénybe az adott intézmény által kínált lehetőségeket, ezzel pedig bonyolódik, körülményesebbé válik a társadalom működése (hiszen az intézményeknek éppen arra szolgálnak, hogy valamilyen társadalmi funkcióra kész megoldást nyújtsanak).

3. ábra. Az intézményi bizalom alakulása, 2009–2013 (skálaátlagok)

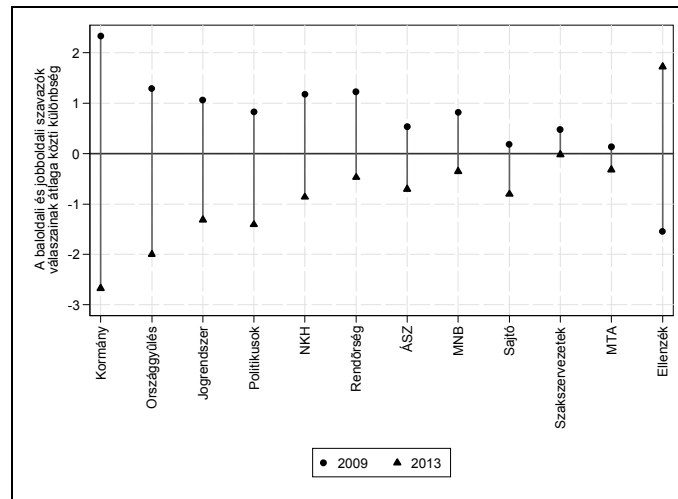
Megjegyzés: 0-tól 10-ig terjedő skálán mért átlagok. Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

Rövidítések: NKH: Nemzeti Közegészségügyi Hatóság; MNB: Magyar Nemzeti Bank; ÁSZ: Állami Számvevőszék; MTA: Magyar Tudományos Akadémia.

Az intézményekbe vetett bizalmat tizenkét intézmény esetében vizsgáltuk meg. A válaszadóinkat arra kértük, hogy egy 0-tól 10-ig terjedő skálán jelöljék meg, mennyire bíznak az adott intézményben (a magasabb értékek a nagyobb fokú bizalmat jelölték). Ennek a skálának az elvi középpértéke 5-nél van. A 3. ábráról leolvasható, hogy csupán a Magyar Tudományos Akadémia található mindkét időpontban előlött a teoretikus középpérték fölött (illetve 2013-ban a rendőrség). A többi társadalmi intézménnyel szemben inkább a bizalmatlanság, mint a bizalom a jellemző. Ez a bizalmatlanság a 3. ábra tanúsága szerint nem sokat változott, bár vannak pozitív elmozdulások, főként azon intézmények esetében (kormány, politikusok, Országgyűlés), amelyekkel szemben 2009-ben viszonylag magas szintű volt a bizalmatlanság.⁶

⁶ A vizsgált intézmények között szerepel egy fiktív intézmény, a Nemzeti Közpénzügyi Hatóság (NKH). Csakúgy 2013-ban, mint 2009-ben, a lakosság ezzel a nem létező intézménnyel szemben is bizalmatlan (a teoretikus középpérték alatt találhatók az átlagok). A felsorolt intézmények egymáshoz viszonyított sorrendjéből ugyanakkor látható, hogy a lakosság – a többi intézmény-

4. ábra. Az intézményi bizalom esetében tapasztalt összetelti változások politikai azonosulás alapján

Megjegyzés: 0-tól 10-ig terjedő skálán mért átlagok.

Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek. Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve. A rövidítéseket lásd 3. ábra alatt.

A bemutatott változások jelentős része szignifikáns, vagyis az intézményi bizalom esetében a magyar lakosság körében pozitív elmozdulás történt. Az adatokban lévő „természetes” ingadozáshoz (szóráshoz) képest, az a változás, amely 2009 és 2013 között történt az Országgyűlés, a kormány és a politikusok esetében nagyobb, mint a 2009-es szórás fele. Az ilyen mértékű változást viszonylag jelentős nagyságúnak kell tartanunk. Ez a mértékű változás sem volt azonban elég ahhoz, hogy alapvetően megváltoztathassuk eredeti kijelentésünket – miszerint hazánkban nagyon alacsony az intézményi bizalom szintje.

Természetesen az intézményi bizalom esetében is van értelme annak, hogy megnézzük, milyen belső átrendeződések húzódnak meg az átlagok mögött. Hasonlóan ahhoz, ahogy az általános (emberekbe vetett) bizalom

hez képest – relatíve jobban bízik ebben a nem létező intézményben, annak ellenére, hogy annak neve – *közpénzügyi* – bizalmatlanságra adhatna okot. Másrészt azt is meg kell állapítani, hogy ezen intézmény esetében volt a legmagasabb a bizonytalanok aránya.

esetében már megszoktuk, itt is a bal- és a jobboldali érzelműek átlagának különbségét (a baloldaliak átlagából vontuk ki a jobboldaliak átlagát) ábrázoltuk a két vizsgált évben. Ha az index pozitív, a baloldali érzelműek bíznak jobban, ha az index értéke negatív, akkor pedig a jobboldaliak. A 4. ábráról leolvasható, hogy a bal-, illetve a jobboldallal szimpatizálók véleménye „helyet cserélt” az elmúlt négy évben. A legjelentősebb változások a kormány, az Országgyűlés és az ellenzék estében láthatók. Itt 2009-ben értelemszerűen a baloldallal szimpatizálók erősen bíztak a kormányban és az Országgyűlésben, ugyanakkor bizalmatlanok voltak az ellenzékkel szemben, 2013-ra pedig éppen az ellenkezőjére változtak az „előjelek”, vagyis a jobboldaliak bíztak inkább a kormány és az Országgyűlés munkájában.

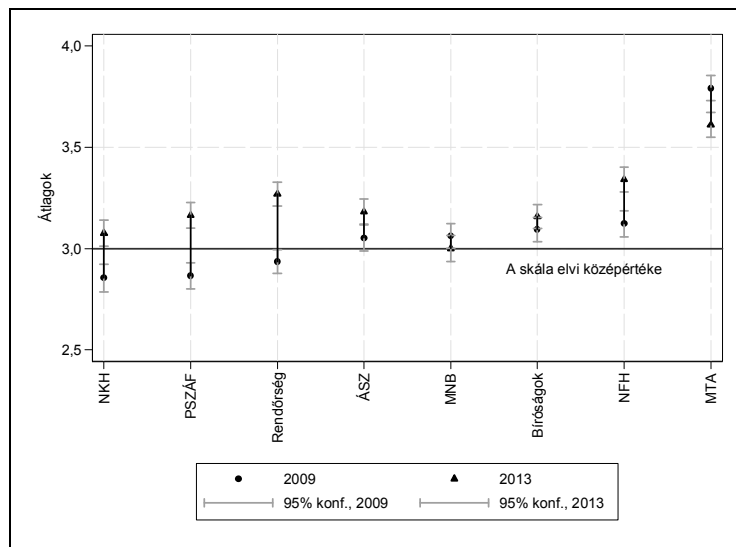
A polarizáltság esetében kulcsfontosságúnak tartjuk annak mértékét. A bizalmat ugyanis mindkét évben 11-fokú (0-tól 10-ig terjedő) skálán mértük. A különböző intézmények esetében az adatok szórása nagyjából 2,5 körüli. Az ábráról leolvasható, hogy a bal- és a jobboldallal szimpatizálók között nem egy esetben majdnem egy szórásnyi különbség van. Ebből arra lehet következtetni, hogy az intézményi bizalom politikailag nagyon polarizált. Maga a jelenség – kisebb mértékben – természetesnek mondható, nálunk azonban minden bizonnyal az a helyzet, hogy a mindenkori kormánypárt színeivel azonosulók bíznak csak az intézményekben, míg a mindenkori ellenzék pártállásával szimpatizálók – feltehetőleg – gondolkodás nélkül bizalmatlanok. Ennek a jelenségnek azonban az is lehet az oka, hogy a vizsgált intézmények politikailag egyáltalán nem semlegesek. (Ezt támasztja alá némileg Boda és Medve-Bálint (2010) is.) Ez némely vizsgált intézmény esetében magától értetődő (kormány, ellenzék), mások esetében az ilyen fajta politikai pártosság nem feltétlenül lenne szükségszerű (jogrendszer, rendőrség).

3.3. Elégedettség az intézmények működésével

Az intézményekbe vetett bizalom gyakran a működésükkel kapcsolatos elégedettséghez is kapcsolódhat⁷. Ahogyan az 5. ábráról leolvasható, az elméleti középvértéknél általában magasabb válaszokat adnak válaszadóink (legalábbis 2013-ban).

⁷ Az intézmények működésének megítélését ötfokú skálán mértük, ahol az 1-es a teljes elégedetlenséget, az 5-ös pedig a teljes elégedettséget jelentette. A skála középvértéke elméletileg a 3-as értéknél található.

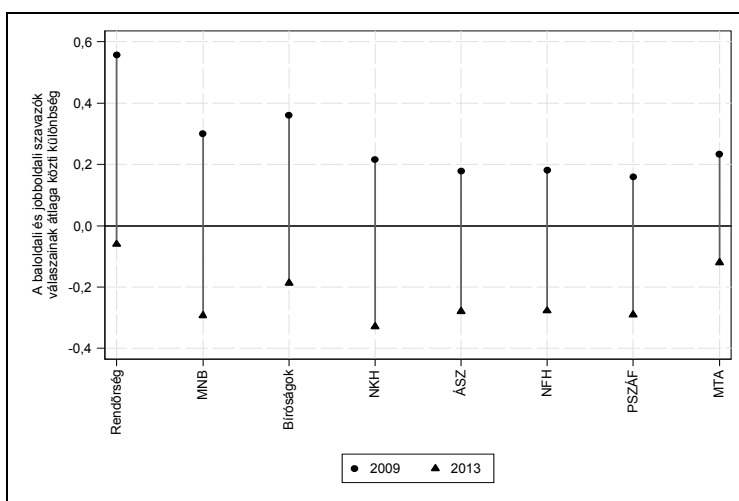
5. ábra. Az intézmény működésével való elégedettség 95%-os konfidencia intervallummal, 2009–2013

Megjegyzés: 1-től 5-ig terjedő skálán mért átlagok, 1 – nagyon rosszul, 5 – nagyon jól.
Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve. A rövidítéseket lásd 3. ábra alatt.

Ez azt is jelenti – ha a skálák teljes terjedelmét nézzük –, hogy az emberek abszolút értékben elégedettebbek az intézmények működésével, mint amennyire bíznak bennük. A vizsgált időszakban, 2009 és 2013 között, az elégedettségi mutatók (az MTA kivételével) pozitív irányba változtak, vagyis az emberek elégedettebbek ezeknek az intézményeknek a működésével, mint négy évvel korábban voltak. A változás mértéke – szórás viszonylatában – szintén nem elhanyagolható. A legnagyobb a PSZÁF és a rendőrség esetében, itt a változás a szórás nagyságrendileg egyharmada.

6. ábra. Az intézmények működésének megítélésében tapasztalt összetelti változások politikai azonosulás alapján

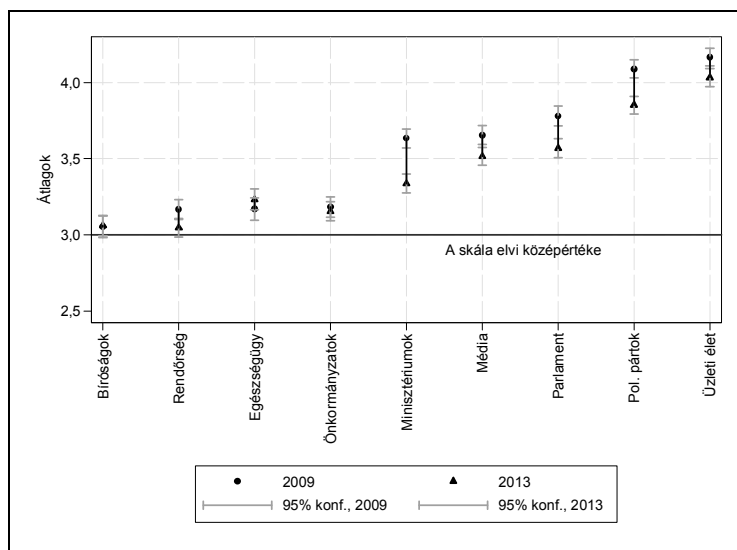
Megjegyzés: 1-től 5-ig terjedő skálán mért átlagok, 1 – nagyon rosszul, 5 – nagyon jól. Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek. Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve. A rövidítéseket lásd 3. ábra alatt.

3.4. Intézményi korrupció

A bizalom fonákja a korrupció. Abban az esetben, ha bizalmatlanok vagyunk valamilyen intézménnyel kapcsolatban, ez egyúttal jelentheti azt is, hogy működését nem tartjuk teljesen korrektnek. Az intézményi korrupciót ötfokozatú skálán mértük, ahol az 1-es jelentése az „egyáltalán nem korrupst”, míg az 5-ös értéke a „teljes mértékben korrupst” volt. A skála elvi középpontja ebben az esetben is a 3-as értéknél található. A 7. ábráról leolvasható, hogy az intézményi korrupció értéke Magyarországon magas, a skála teoretikus középpontja fölött találhatóak az értékek, némely esetben jóval fölötte. A korrupció megítélésében bizonyos intézmények esetében változás, mégpedig csökkenés következett be az elmúlt négy évben. Elsősorban azon intézmények esetében látható jelentős mértékű csökkenés, amelyek esetében 2009-ben jelentős korrupcióról számolt be a magyar lakosság. Ez a tendencia egy-

értelműen pozitív (bá azt azért jó volna tudni, hogy valóban a korrupció csökkent-e, vagy csak a lakosság korrupció iránti érzékenysége). Az is látható, hogy a csökkenés sok esetben (minisztériumok, média, parlament, politikai pártok, üzleti élet) szignifikáns volt. A csökkenés mértéke a minisztériumok és a politikai pártok esetében jelentős, az adott változó szórásának (nagyságrendileg) egynegyede. A viszonylag jelentős változások ellenére ugyanakkor a magyar lakosság továbbra is nagyfokú korrupciót észlel a vizsgált intézmények működésében. Ez mindenképpen egy érdekes jelenség, különösen akkor, ha mellé rakjuk azt, hogy az elégedettségben jelentős politikai különbségek mutatkoznak (8. ábra). Felmerül egyúttal a kérdés, hogy vajon az emberek elégedettek lennének-e egy korrupciós intézménnyel is, ha éppen a hozzájuk közel álló oldal húz hasznot a korrupcióból.

7. ábra. Az intézményi korrupció alakulása 95%-os konfidencia intervallummal, 2009–2013

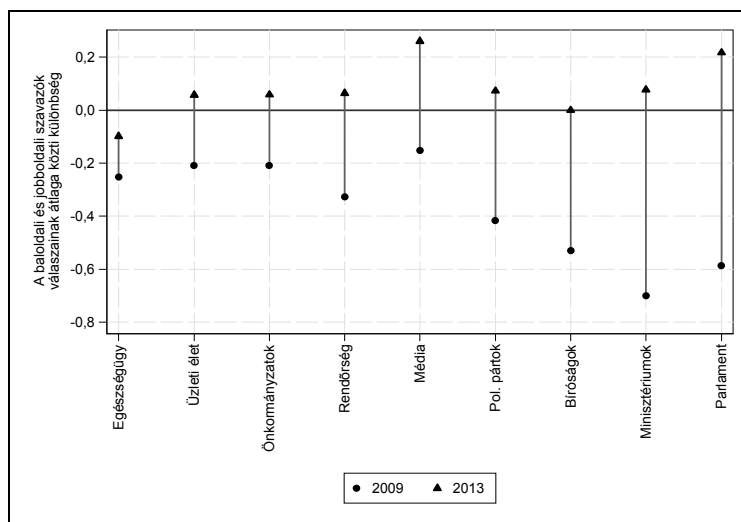

Megjegyzés: 1-től 5-ig terjedő skálán mért átlagok, 1 – 'egyáltalán nem korrupciós', 5 – 'nagyon korrupciós'. Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

Az átlagok mögött lévő belső – politikai szimpátia alapján vett – átrendezések tekintetében megállapítható, hogy a baloldallal és a jobboldallal szimpatizálók véleménye ebben az esetben is „megfordult”. Figyelemre méltó

tó ugyanakkor, hogy a jobboldali érzelmű állampolgárok 2009-ben sokkal nagyobb fokú korrupciót észleltek (a bal–jobb különbség negatív), mint amekkorát a baloldallal szimpatizálók 2013-ban (a nyilak a nullánál jelölt referenciavonalra nem szimmetrikusak, ellentétben az eddig bemutatott, hasonló típusú ábrákkal). Ez azt jelenti, hogy sok esetben az észlelt korrupcióban mutatkozó különbségek mérséklődtek, és 2013-ban sok esetben nagyjából ugyanolyan mértékű korrupciót észlel a két ellentétes politikai azonosulással bíró csoport. A média és a parlament kivételnek mondható: itt a bal–jobb különbségek fokozódtak, méghozzá úgy, hogy a baloldaliak korrupció-észlelése emelkedett.

8. ábra. Az intézményi korrupció esetében tapasztalt összetételei változások politikai önbesorolás alapján

Megjegyzés: 1-től 5-ig terjedő skálán mért átlagok, 1 – 'egyáltalán nem korrup't', 5 – 'nagyon korrup't'. Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek. Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve.

4. Normakövetés és normaszegés

Négy évvel korábbi elemzéseinkben (Keller–Sik 2009; Tóth 2010) arra hívtuk fel a figyelmet, hogy hazánkban relatíve magas a normakövetés. Ha megkérdezzük az emberek véleményét arról, hogy mit gondolnak az adócsalásról, az állami támogatások jogosulatlan igényléséről, a közüzemi számlák be nem fizetéséről vagy a bliccelésről, akkor a lakosság több mint fele teljesen elfogadhatatlannak tartja ezeket a cselekedeteket. A korábbi kutatások (Tóth 2010) normazavaros állapotnak nevezték azt, hogy a társadalmi normák betartása elvi szinten ugyan nagyon támogatott, a gyakorlatban azonban mégsem történik meg azok betartása⁸

A tények és az elvek közötti ellentmondás azért is nagyon problematikus, mert ez vagy azt jelenti, hogy az emberek naivak és nincsenek tudatában annak, hogy a saját viselkedésükkel is megszegik a normákat, vagy – és részünkről ezt tartjuk valószínűbbnek – nincsen elég bátorságuk ahhoz, hogy önmaguknak is bevallják, hogy saját cselekedeteik szabálysértőek, illetve bizonyos helyzetekben maguk is átlépnek társadalmi normákat. Ez utóbbi esetben tehát felmentik önmagukat azok alól a helytelen magatartásformák alól, amelyeket elvileg megengedhetetlennek tartanak. Az, hogy az emberek önmagukról nehezen tudnak reális képet alkotni, bizonyos szempontból természetes. A társadalmi együttműködés szempontjából problematikus, ha önmagunkat tisztességesnek, mindenki mást azonban tisztességtelennek tartunk. Egy ilyen véleménykombináció könnyen vezethet ahhoz, hogy önmagunknak megbocsássuk olyan szabályok átlépését, amelyek betartását nagyon is elvárjuk a többi embertől.

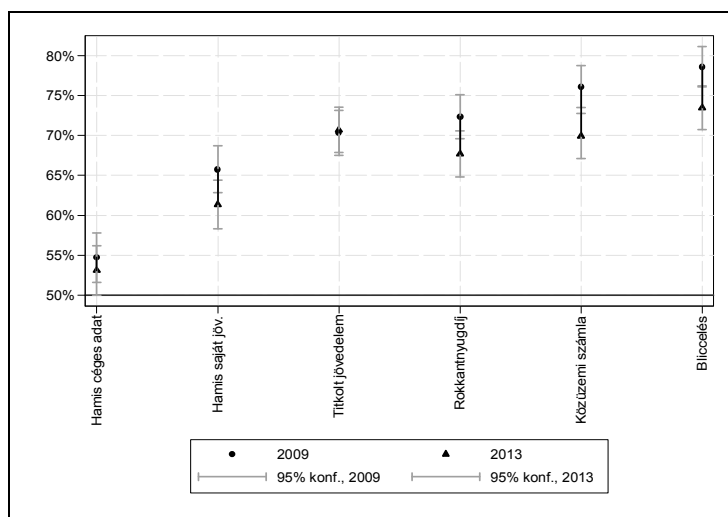
Bár a normaszegésről nem rendelkezünk tényleges adatokkal – egyrészt, mert ezt nagyon nehéz mérni, másrészt, mert (részben éppen ebből kifolyólag) ebben a mostani kutatásban sem kérdeztünk rá erre – indirekt módon mégis szeretnénk valahogyan következtetni a normaszegési gyakorlatra. Ennek egyik módja lehet, az érvényesüléssel kapcsolatos vélemények megkérdezése. Az érvényesülésről alkotott elképzelések nem mondanak ugyan közvetlenül semmit a normaszegési gyakorlatról, abban azonban segítségünkre lehetnek, hogy az emberek a társadalmi előrejutást mások kárára (nyilván a különböző társadalmi együttélési szabályok – normák – felrúgásával) vagy egymással kooperálva (normakövető módon) képzelik el.

⁸ Fontos itt megjegyezni, hogy ebben a tekintetben értelmezésünk eltér más szerzők, például Paluck (2009) megközelítésétől, aki szerint a norma olyan társadalmilag közös definíciók összessége, amelyek alapján az emberek aktuálisan viselkednek vagy viselkedniük kéne. A személyes vélekedések és normák azonban nem feltétlenül járnak együtt.

4.1. Különböző társadalmi szabályok be nem tartása

A normakövetés mérése céljából válaszadókat ezúttal arra kértük, hogy egy hatfokú skála segítségével mondják meg, mennyire tartják bizonyos társadalmi szabályok *megszegését* elfogadhatónak (például adók be nem fizetése, bliccelés stb.). A válaszok válaszkategóriákban történő egyenlőtlen eloszlása miatt a kijelentésekkel egyet *nem* értőket neveztük *normakövetőnek*, vagyis azokat, akik a szabályszegéseket *elfogadhatatlannak* tartják. A 9. ábráról leolvasható, hogy hazánkban a normakövető magatartás magas, a lakosság javarészt elutasítja a szabályok megszegését. A szabályszegések elutasítása azonban némileg csökkent. A csökkenés nagyságrendje azonban nem számottevő, mértéke általában 5 százalékpontnál kisebb.

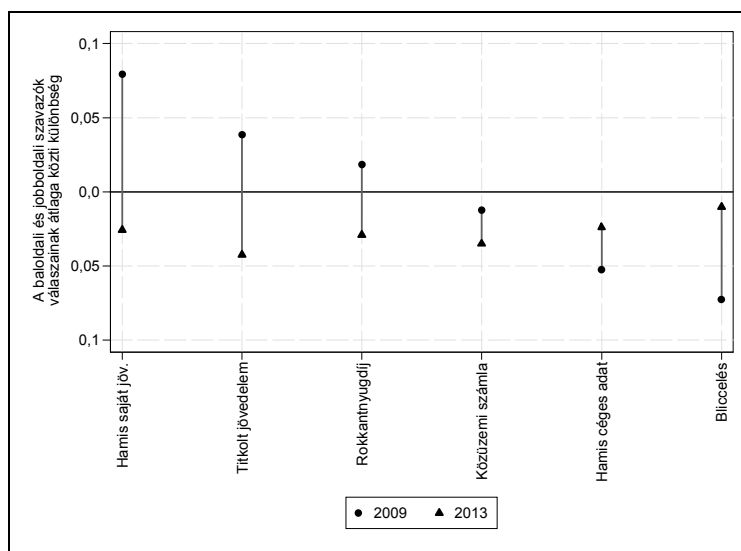
9. ábra. A normakövetés alakulása, 2009–2013 – a 'teljesen elfogadhatatlan' és 'elfogadhatatlan' válaszok aránya a hatfokú skálán (%)

Megjegyzés: Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

Rövidítések: Hamis céges adat: valótlan céges adatokat közlése valamilyen állami támogatás érdekében; Hamis saját jöv.: valótlan adatok közlése a saját jövedelmi helyzetről valamilyen segély érdekében; Titkolt jövedelem: adóhatóság előtt eltitkolt jövedelem; Rokkantnyugdíj: rokkantnyugdíj jogosulatlan igénylése; Közüzemi számla: közüzemi számlák be nem fizetése; Bliccelés: jegy vagy bérlet nélkül utazás a villamoson.

10. ábra. A normakövetés esetében tapasztalt összetételei változások politikai önbesorolás alapján – a 'teljesen elfogadhatatlan' és 'elfogadhatatlan' válaszok aránya a hatfokú skálán (%)

Megjegyzés: Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek. Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve. A jelmagyarázat rövidítéseit lásd 9. ábra alatt.

Súlyos társadalmi problémára hívja fel a figyelmet, hogy az adóhatóság elől eltitkolt jövedelem és a rokkantnyugdíj jogosulatlan igénylése esetében erős politikai ciklus hatás figyelhető meg (10. ábra). Míg 2009-ben a baloldallal szimpatizálók gondolták nagyobb mértékben úgy, hogy ezek a cselekedetek elfogadhatatlanok, 2013-ra a jobboldaliak vélekedtek ilyen módon. Azért tartjuk ezt különösen veszélyes jelenségnek, mert itt lényegében nem arról van szó, hogy a társadalom számára fontos együttműködési szabályokat nem önmagukért tartjuk fontosnak, hanem azért, mert a hozzánk közel álló politikai erő kormányoz. Abban az esetben, ha már nem ez a politikai erő kormányoz, akkor a másik oldalon álló vezetésnek „be lehet tartani”, és nem olyan nagy baj, ha mi nem tartjuk be – az amúgy a köz érdekét szolgáló – szabályokat. Ebből a szempontból pozitív értelmű az a jelenség, hogy a hamis cégés adat és a bliccelés esetében csökkentek a politikai különbségek.

4.2. Érvényesülés

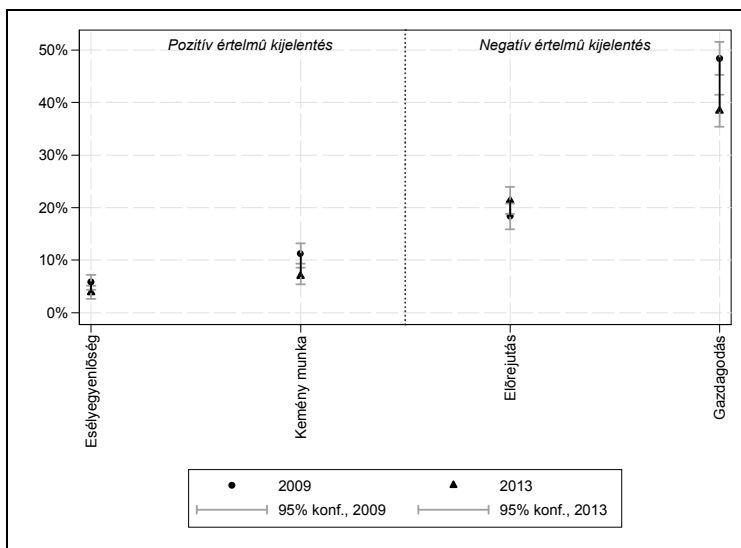
A társadalmi normák betartása és átlépése következhet abból is, ahogyan az emberek a társadalomban való előrejutásról gondolkoznak. Ha a lakosság úgy gondolja, hogy tisztességes módon nem lehet előrejutni, hogy a kemény munka társadalmi szinten nem térül meg, ha úgy vélik, hogy aki meggazdagodik vagy viszi valamire az életben, az szükségszerűen tisztességtelen eszközökkel jutott előre, akkor elképzelhető, hogy ez a fajta elkeseredés arra vezeti az embereket, hogy mindennapi cselekedeteikkel átlépjenek bizonyos társadalmi szabályokat, még akkor is, ha elvi szinten ezt tisztességtelennek tartják.

Az érvényesüléssel kapcsolatos gondolkodásmód esetében a különböző állításokkal való egyetértést egy négyfokú skálán mértük. A válaszok válaszkategóriák szerinti megoszlása eléggé egyenetlen, a lakosság túlnyomó többsége teljesen igaznak vagy inkább igaznak tartja a felsorolt kijelentéseket. A lakossági vélemények szintjének, illetve változásának mérésére ezért a „teljesen igaz” válaszkategória arányát használtuk. A 11. ábrán az ilyen módon számított arányok szerepelnek. Az érvényesüléssel kapcsolatos állítások kapcsán fontos megjegyezni, hogy a négy vizsgált item közül kettő (mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre; a kemény munka meghozza a gyümölcsét) pozitív értelmű, míg a másik két állítás negatív élű jelenségre kérdez rá ('szabályszegésre kényszerül, aki vinni akarja valamire'; 'nem lehet becsületesen meggazdagodni'). Mindezt azért fontos fejben tartani, mert más jelent, ha negatív, illetve ha pozitív értelmű kijelentés esetében beszélünk csökkenésről.

Az ábráról leolvasható, hogy a lakosság az érvényesüléssel kapcsolatos negatív kijelentésekkel viszonylag nagymértékben egyetért (különösen azzal, hogy nem lehet becsületesen meggazdagodni), a pozitív értelmű kijelentések támogatottsága – legalábbis a negatív értelmű itemekhez képest – relatíve alacsonyabb. Az eredmények némileg aláhúzzák Fülöp Márta kutatási eredményeit (Fülöp 2009), amely alapján megállapítható, hogy hazánkban a (tisztességes) versengéssel kapcsolatban nagymértékű szkepszis észlelhető. A változások tekintetében megállapítható, hogy a meggazdagodással kapcsolatos negatív kijelentés támogatottsága viszonylag jelentős mértékben (nagyságrendileg 10 százalékpont) csökkent, ami mindenképpen pozitív folyamat, bár még így is 10-ből négyen egyetértenek azzal, hogy hazánkban tisztességes eszközökkel nem lehet meggazdagodni. Jóval kisebb mértékű – de statisztikai értelemben szignifikáns – változás történt azonban a kemény munka megtérülésével kapcsolatos pozitív értelmű kijelentés támogattságában. Ebben az esetben a már 2009-ben is alacsony 11%-ról 2013-ra 7%-ra csök-

kent annak a valószínűsége, hogy valaki szerint a kemény munka meghozza gyümölcsét.

11. ábra. A társadalmi érvényesüléssel kapcsolatos vélemények alakulása, 2009–2013 – a 'teljesen igaz' állítással egyetértők aránya a hatfokú skálán (%)

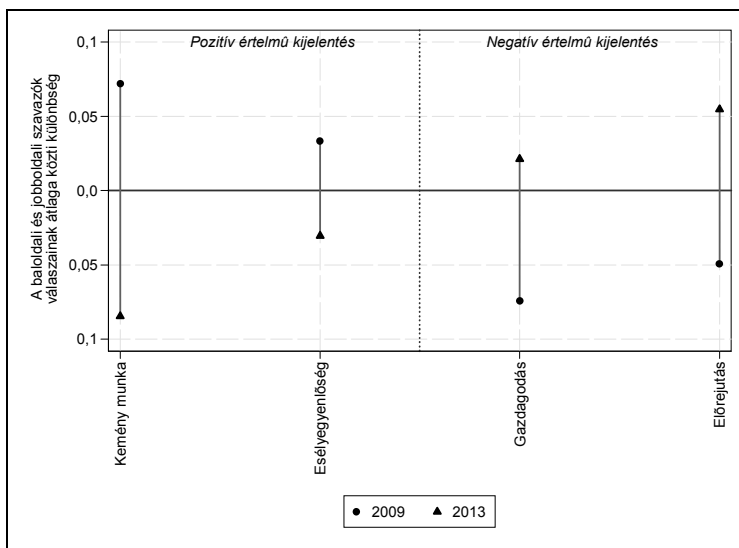
Megjegyzés: Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

Rövidítések: Esélyegyenlőség: mindenkinek egyenlő esélye van az érvényesülésre; Kemény munka: a kemény munka megtérül; Előrejutás: szabályszegésre kényszerül az, aki vinni akarja valamire; Gazdagodás: nem lehet becsületesen meggazdagodni.

A társadalmi érvényesülés esetében is igen jelentős átrendeződések történtek politikai önbesorolás tekintetében. 2009-ben a negatív értelmű kijelentésekkel a baloldallal szimpatizálók (a jobboldali érzelműekhez képest) kevésbé értettek egyet, míg a pozitív állításokkal éppen a baloldaliak azonosították magukat nagyobb arányban. A bal- és a jobboldallal szimpatizálók közötti különbség ellenkezőjére fordult 2013-ban. Most a jobboldalon állók (a baloldaliakhoz képest) azonosítják önmagukat inkább a pozitív, és kisebb mértékben a negatív kijelentésekkel. A különbségek (a meggazdagodás kivételével) szimmetrikusak. A baloldaliakhoz képest a jobboldaliak nagyságrendileg olyan mértékben értenek egyet nagyobb/kisebb mértékben az adott

kijelentésekkel, mint amilyen mértékű különbségek négy évvel korábban az ellenkező irányban léteztek (a nullánál lévő referenciavonalra vetítve a nyilak nagyjából szimmetrikusak). A változások egyébként abszolút értelemben is jelentősek, a kemény munka esetében például a szórás egyharmada.

12. ábra. Az érvényesüléssel kapcsolatos vélekedések esetében tapasztalt összetélteli változások politikai önbesorolás alapján – a teljesen igaz állítással egyetértők aránya a négyfokú skálán (%)

Megjegyzés: Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek.

Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve. A jelmagyarázat rövidítéseit lásd 11. ábra alatt.

Az 12. ábra kapcsán fontos ismét hangsúlyozni, hogy itt csoportok közötti különbségek változásáról beszélünk, és ez nem ugyanaz, mint az egyes állítások csoportokon belüli támogatottsága vagy annak változása. Például a bal- és a jobboldallal azonosulók mindkét vizsgált évben a legnagyobb mértékben azt a kijelentést támogatták, hogy becsületesen nem lehet meggazdagodni. Sőt ennek az itemnek az esetében 2009 és 2013 között mindkét csoportban egyaránt csökkent a kijelentéssel egyetértők aránya. Amiben azonban jelentős változás történt – és ezt mutatja a 12. ábra – hogy az önmagukat

bal-, illetve jobboldalra sorolók közötti *távolság* megváltozott (sőt megcserélődött) a különböző állításokkal való egyetértés tekintetében.

Az eredmények meglehetősen szomorú tényezőre hívják fel a figyelmet: abban az esetben, ha valakinek a politikai szimpátiájához képest ellentétes színű az ország vezetése, akkor ő nagyobb mértékben hajlamos azt gondolni, hogy tisztességes eszközökkel nem lehet boldogulni. Mihelyst azonban az ország vezetése megváltozik – vélhetőleg ugyanez az ember – egy csapásra sokkal pozitívabban tekint a társadalmi boldogulás lehetőségeire. Mindez jelentheti azt, hogy nemcsak a társadalmi intézmények, hanem a hétköznapi és magánélet területe is erősen átpolitizált, illetve az is elképzelhető, hogy olyan mértékű ideológiai ellentét van a bal- és a jobboldal „hívei” között, hogy érzelmeikkel ellentétes politikai vezetés esetén elvből elutasítják az előrejutás tisztességes csatornáit. Bármelyik ok is legyen igaz (pláne, ha mindkettő), az nagyon súlyos és akut társadalmi problémáról tanúskodik!

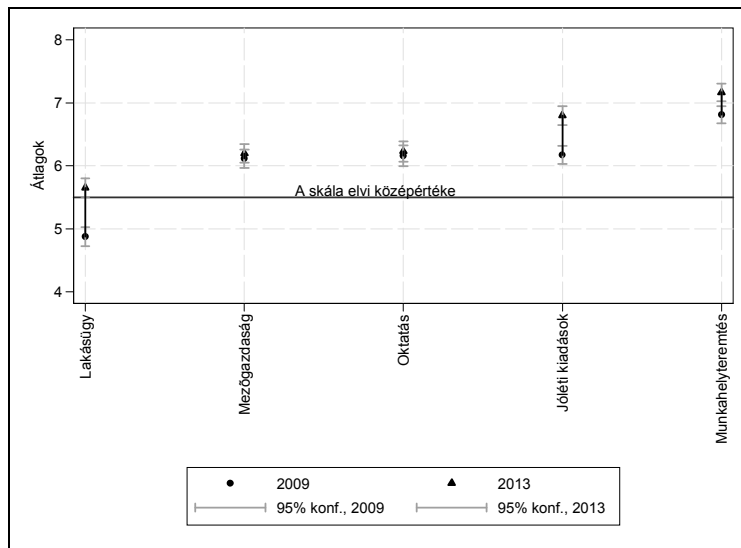
5. Az állami gondoskodás igénylése

Ebben a fejezetben az állami gondoskodás igényléséről, vagy más szóval a paternalizmusról beszélünk. Korábbi vizsgálatok (Tóth 2010) megállapították, hogy a magyar lakosság nagymértékben igényli az állami szerepvállalást. Most arra vagyunk kíváncsiak, hogy ezen a téren milyen elmozdulások történtek az elmúlt négy évben.

5.1. Az állami vagy piaci megoldások igénylése

Megkérdezetteinket először arra kértük, hogy mondják meg, az állami vagy a piaci megoldásokat preferálják-e olyan területeken, mint a munkahelyteremtés, oktatás, lakásügy, mezőgazdaság, illetve a jóléti kiadások (beleértve az egészségügyet, az oktatást és a szociális juttatásokat). A jóléti kiadások esetében azonban a kérdés egy kicsit másként volt megfogalmazva: ugyanis a kérdés szövege utalt arra, hogy amennyiben ezekre a területekre nem költ az állam, akkor az alacsonyabb adóterheket is jelenthet. A többi terület esetében azonban a skála két végén egy állami, illetve egy piaci alternatíva volt felkínálva, és nem volt egyértelműen jelölve az, hogy az egyik, illetve a másik opció milyen adóterhelést jelent.

13. ábra. Az állami vagy piaci alternatívák támogatottságának alakulása, 2009–2013 (skálaátlagok)

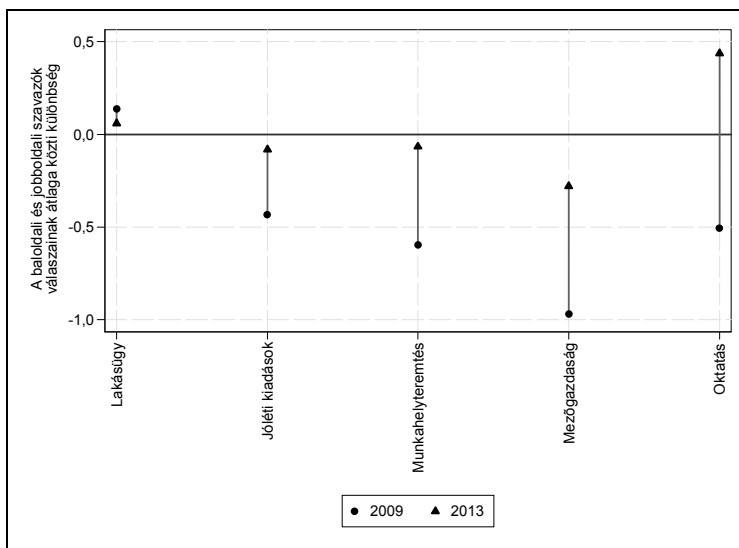
Megjegyzés: 1-től 10-ig terjedő skálán mért átlagok, ahol 1: piaci megoldás és 10: állami megoldás. Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

A 13. ábrán az látható, hogy a magyar lakosság inkább az állami megoldásokat, mint a piaci alternatívákat preferálja. Az indexek 2013-ban kivétel nélkül a skála elvileg lehetséges középértéke (5,5) felett találhatóak (nagyobb számokkal az állami opciót kódoltuk). A mezőgazdaság és az oktatásügy kivételével (amely területeken nem történt szignifikáns változás), az állami megoldások irányába mozdult el a magyar lakosság véleménye. A lakásügy és a jóléti kiadások esetében az elmúlt négy évben történt növekedés jelentős nagyságú, az index szórásának körülbelül egyharmada. A jóléti kiadások támogatottságának növekedése kapcsán az is egyértelmű, hogy a magyar lakosság még akkor is viszonylag erősen igényli az állami gondoskodást, ha ezeknek a kiadásoknak a csökkentése alacsonyabb adóterhelést jelentene.

Politikai önbesorolás szerinti bontásban az látható (14. ábra), hogy a bal- és a jobboldal véleménye nem konzekvens az állami és piaci alternatívák igénylése esetében. Hagyományosan a baloldali érzelműek támogatják az

állami, míg a jobboldaliak a piaci megoldásokat. Magyarországon a két ideológiai tábor közötti különbség általában fordított. A változások, amiket látnunk, azt mutatják, hogy a politikai érzelmeket tekintve ellenkező póluson lévők közötti különbség csökkent (a nullához közeledett). Ha ezt a megállapítást az előző ábra fő következtetésével összekapcsoljuk, akkor megállapítható, hogy politikai szimpátiától függetlenül általánosságban nőtt a paternalizmus, méghozzá úgy, hogy a hagyományos politikai különbségek eltűntek. Az oktatás területe azonban kivétel.

14. ábra. Az állami vagy piaci alternatívák esetében tapasztalt összetételi változások politikai önbesorolás alapján

Megjegyzés: 1-től 10-ig terjedő skálán mért átlagok, ahol 1: piaci megoldás és 10: állami megoldás. Baloldali szavazó: 10-fokú skálán az 1–3 értékek; jobboldali szavazó: 10-fokú skálán a 8–10 értékek. Az itemek az x tengelyen a bal- és a jobboldali szavazók véleménye közötti különbség változása alapján vannak sorba rendezve.

A 14. ábrán az látható, hogy 2009-ben a bal-, illetve a jobboldallal szimpatizálók közötti különbség az oktatás esetében negatív volt. Vagyis a baloldali érzelműek inkább a piaci, míg a jobboldaliak inkább az állami megoldásokat preferálták. A baloldali szimpatizánsok ekkor nagyobb mértékben gondolták úgy, hogy a tanulás is befektetés, és csak a tandíjbefizetések által biz-

tosítható az egyetemek színvonalas működése. A jobboldali érzelműek ezzel szemben inkább hajlottak arra az álláspontra, hogy az államnak kötelessége, hogy tandíj nélkül is biztosítsa a fiatalok felsőfokú képzését. A politikai paletta két oldalán állók közötti különbség 2013-ra megfordult. Újabb felvételükben ugyanis a baloldaliak támogatják inkább az állami, míg a jobboldaliak a piaci megoldásokat. Érdekes azt is észrevenni, hogy a változások teljesen szimmetrikusak. A baloldaliak annyival szimpatizálnak jobban a piaci megoldásokkal 2009-ben, mint amennyivel 2013-ban a jobboldaliak.

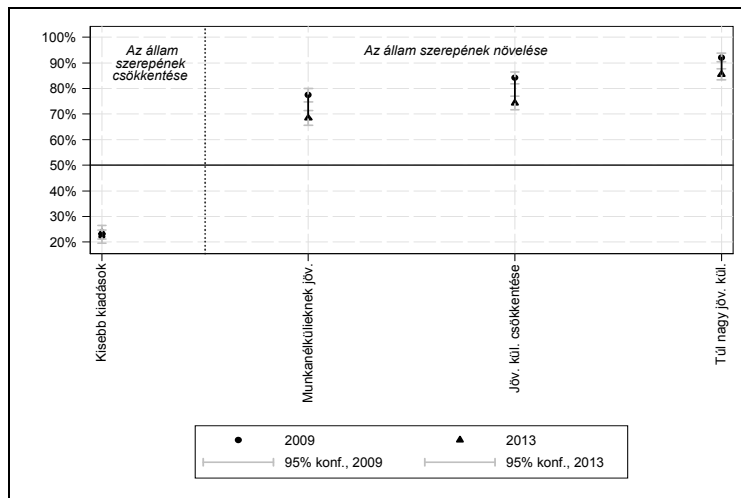
Mindebből arra a következtetésre jutottunk, hogy az emberek piaci/állami megoldásokról alkotott véleményét meglehetősen erősen vezetik a napi politikai események. A jobboldali vezetés ugyanis (korábbi, például 2008-as népszavazással kapcsolatos megnyilvánulásaival ellentétben) az államilag finanszírozott helyek számának csökkentése mellett köteleződött el a 2011-es év végén. Valószínűleg ez vezeti az emberek véleményét, amikor az oktatás területén állami/piaci megoldásokról gondolkodnak. Inkább a felülről jövő politikai szándék, mint egyfajta politikai beállításból fakadó következetes gondolkodásmód nyomja rá a bélyegét az emberek gondolkodására. Korábbi kutatások eredményei is igazolják, hogy a lakosság nem tudja egyértelműen beazonosítani azt, hogy az egyes gazdaságpolitikai intézkedések a jobb- vagy a baloldalhoz köthetőek-e (Enyedi 2009; Karácsony 2009).

5.2. Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségről alkotott vélemények

Az interjú során arról is tettünk fel kérdéseket, hogy mekkora szerepet vállaljon az állam az egyenlőtlenségek csökkentésében. Előbb a jövedelmi különbségek nagyságáról érdeklődtünk, majd arról, hogy ennek kezelésében milyen állami szerepvállalást tartanak elfogadhatónak válaszadóink. Egyaránt kérdeztünk olyan megoldásokról, amelyek az állam szerepének csökkentését, és olyanokról is, amelyek az állami szerepvállalás emelését jelentik. Ebben az esetben is a „teljesen egyetért” és „inkább egyetért” válaszok arányát vizsgáljuk.

A 15. ábrán látszik, hogy válaszadóink túlnyomó többsége (gyakorlatilag több, mint 70%-a) a jövedelmi egyenlőtlenségeket jelentős mértékűnek tartja, és az államtól várja el, hogy ezeket valamilyen módon kezelje. Az állam szerepének csökkentésével (az állam csökkentse a szegények juttatásait) azonban csak viszonylag szűk kisebbség ért egyet.

15. ábra. Az állam szerepéről és az egyenlőtlenségekről alkotott vélemények alakulása, 2009–2013 – a 'teljesen egyetért' és az 'inkább egyetért' válaszok aránya az ötfokú skálán (%)

Megjegyzés: Az itemek az x tengelyen a 2009-es átlagok alapján vannak nagyság szerint növekvő sorba rendezve.

Rövidítések: Kisebb kiadások: az állam csökkentse a szegények juttatásait; Munkanélkülieknek jöv.: az állam biztosítson a munkanélkülieknek jövedelmet.; Jöv. kül. csökkentése: az állam csökkentse a jövedelmi különbségeket; Túl nagy jöv. kül.: túl nagyok a jövedelmi különbségek.

Az indexek magas értéke ellenére az állami szerepvállalás igénye azonban csökkent az elmúlt négy év során. Két területen ('az állam biztosítson munkát', illetve 'csökkentse a jövedelmi különbségeket') a csökkenések nagysága jelentős (nagyságrendileg 10 százalékpont), és statisztikai értelemben szignifikáns. Bár ezeket a változásokat egyáltalán nem szabad figyelmen kívül hagyni, az indexek szintje abszolút értelemben még így is magas: az állami szerepvállalást a lakosság nagyobb része 2013-ban is nagyon fontosnak tartotta. Társadalmi tényezők szerinti bontásban a baloldali és a jobboldali szimpatizánsok összehasonlítását adathiány miatt ebben az esetben nem tudjuk elvégezni.

6. Összefoglalás

Tanulmányunk legfontosabb megállapítása az, hogy az elmúlt négy évben javultak Magyarországon a vizsgált mutatók. A lakosság például elégedettebb az intézmények működésével, kevesebb korrupciót észlel, ugyanakkor a vélemények politikai ciklus hatás szerinti ingadozása aggasztó mértékű. Politikai önbesorolás szerint a bal-, illetve a jobboldallal szimpatizálókat különböztetünk meg, és az ő válaszaik egymáshoz képesti elmozdulását néztük meg (vagyis, hogy az önmagukat a bal-, illetve a jobboldallal azonosítók véleménye egymáshoz képest miként változott). Üzenetünket szándékosan nem kötöttük politikai pártokhoz, mert a jelenség, amire fel akarjuk hívni a figyelmet sokkal általánosabb és jelentősebb is annál, minthogy azt a Fidesz és az MSZP napi politikai csatározásaihoz kössük.

A bizalom kérdésköre esetében megállapítottuk, hogy Magyarországra alapvetően a bizalmatlanság jellemző: nem bízunk sem az emberekben, sem az intézményekben, és alapvetően magas fokú korrupciót észlelünk. Az elmúlt négy évben (2009 és 2013 között) azonban az intézményi bizalom, az intézményi korrupció és az intézmények működésével való elégedettség esetében pozitív változások történtek. A pozitív változások mögött ugyanakkor nagyon jelentős politikai polarizációt fedeztünk fel. Míg négy évvel ezelőtt a baloldaliak, most a magukat a jobboldallal azonosítók vélekednek kedvezőbben. A politikai polarizáltság minden vizsgált területen kimutatható, és az intézményi korrupció kivételével szimmetrikusnak mondható (a baloldaliak körülbelül ugyanannyira voltak optimisták négy éve, mint most a jobboldaliak). A vélemények politikai színezethez köthető ingadozása (a mindenkor hatalmon lévő párt színeivel összhangban) természetesnek mondható jelenség. Magyarországon azonban ennek mértéke túlzott. Mindez két dologra hívja fel a figyelmet. Egyrészt, Magyarországon az (intézményi) bizalom, bárhogyan is mérjük azt, erősen átpolitizált. Másrészt, elképzelhető, hogy maguk az intézmények is erősen ki vannak szolgáltatva a politikai ciklusok váltakozásának. Ez némely intézmény esetében természetes (kormány, ellenzék), mások esetében (rendőrség, bíróságok, sajtó) azonban társadalmi kockázatot jelent.

Adataink a társadalmi szabályok vagy normák magas fokú betartásának hajlandóságát mutatják. Bár az átlagok az elmúlt évek során némileg csökkentek, még így is széles társadalmi támogatottságot élveznek. Méréseink szerint ugyanakkor 2013-ban Magyarországon csökkent az érvényesüléssel kapcsolatos negatív kijelentések (pl.: csak tisztességtelen módon lehet meggazdagodni) támogatottsága. Sajnos azonban az olyan pozitív kijelentéseké is, mint a kemény munkába vetett bizalom. Nehéz lenne tehát feketén-fehéren

beszélni a lakosság normakövető magatartásáról. Talán akkor járunk a legközelebb az igazsághoz, ha az mondjuk, hogy a lakosság elvi szinten támogatja a társadalmi normák betartását. Ezt a kijelentést azonban erősen árnyalja, és egyúttal súlyos és akut társadalmi problémára hívja fel a figyelmet az, hogy a normakövetéssel és érvényesüléssel kapcsolatos kijelentésekben nagyon erős politikai ciklus-hatás érződik. Más szavakkal ez azt jelenti, hogy jobboldali vezetés alatt a jobboldaliak, baloldali vezetés alatt a baloldaliak gondolják nagyobb mértékben azt, hogy a társadalmi szabályokat be kell tartani, és az érvényesülésnek a legális csatornáit kell választani. Ami azonban nagyobb probléma, hogy a politikai szimpátiával ellenkező vezetés alatt, ugyanezek a csoportok egymáshoz viszonyítva kevésbé érzik úgy, hogy a társadalmi és erkölcsi szabályokat tisztelni kell. Ez a jelenség egyszerre hívja fel arra a figyelmet, hogy a társadalmi és a magánélet legtöbb területe erősen átpolitizált, illetve, hogy a különböző politikai szimpátiával jellemezhető csoportok közötti ideológiai szakadékból fakadó ellentét olyan mértékű, hogy annak társadalmi, erkölcsi és becsületbeli szabályok sem tudják útját állni.

Az állami gondoskodásról alkotott vélemények tekintetében megállapítottuk, hogy a négy évvel korábbi állapothoz képest csökkent az állam szerepének igénylése a jövedelmi egyenlőtlenségek kezelését illetően. Más területeken azonban (munkanélküliség, lakásügy, jóléti juttatások stb.) az állami megoldások piaciakkal szembeni preferálása fokozódott. Elemzésünk azt mutatja, hogy a társadalmi különbségek nagyjából egységesen csökkentek ezekben a kérdésekben. Egyedüli kivétel az oktatásügy területe, ahol a jobboldaliak (a baloldaliakhoz képest) inkább a piaci megoldásokat preferálják 2013-ban, és ez gyökeres változást jelent 2009-hez képest. Mivel az oktatásügy az elmúlt évek politikai csatározásainak homlokterében volt, illetve a magukat a jobb-, illetve baloldallal azonosító pártok véleménye ebben a tekintetben időközben megváltozott, a jelenség mögött a vélemények erős politikai szándékú befolyásolhatóságát olvastuk ki.

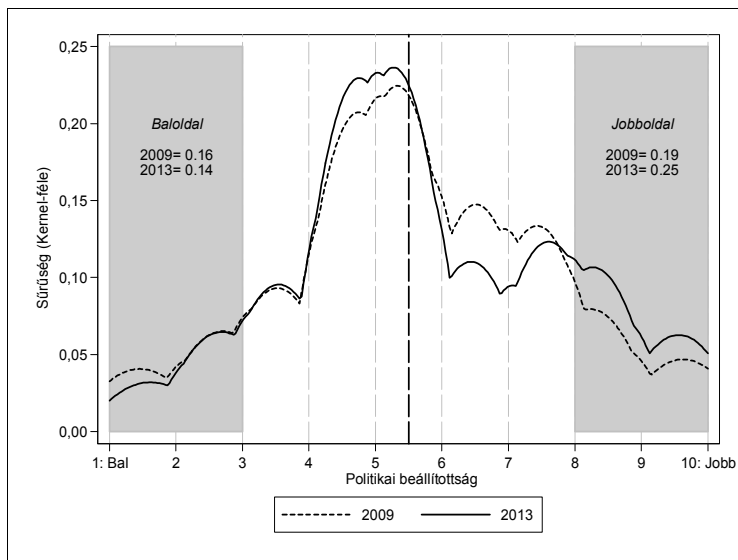
IRODALOM

- Boda, Z. – Medve-Bálint, G. 2010: Institutional trust in Hungary in a comparative perspective – An empirical analysis. In: Füstös, L. – I. Szalma eds.: European Social Register 2010 – Values norms and attitudes in Europe. Budapest, Institute of Political Science of the HAS, 184–202. p.
- Enyedi Zs. 2009: A választói döntés logikája az online kutatás tükrében. In: Enyedi Zs. szerk.: A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban. Budapest, DKMKA–Századvég, 227–252. p.

- Enyedi Zs. – K. Benoit 2011: Kritikus választás 2010 – A magyar pártrendszer átrendeződése a bal–jobb dimenzióban. In: Enyedi Zs. – Szabó A. – Tardos R. szerk.: Új képlet. Választások Magyarországon. Budapest: Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 17–42. p.
- Fábián Z. – Tóth I. Gy. 2008: Lófogók és csirkekötők: pártpreferencia csoportok politikai azonosulása és attitűdjei. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. szerk.: Köz, teher, elosztás – TÁRKI Monitor jelentések. Budapest: TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt., 203–219. p.
- Fülöp M. 2009: Verseny a társadalomban – verseny az iskolában. In: Benedek A. – Hunyady G. szerk.: Az oktatás közügy. VII. Nevelésügyi Kongresszus zárókötetete. Budapest: Magyar Pedagógiai Társaság, 158–184. p.
- Karácsony G. 2009: A pártok szava és a nép zsebe. A népszavazási döntések motivációi Magyarországon. In: Enyedi Zs. szerk.: A népakarat dilemmái. Népszavazások Magyarországon és a nagyvilágban. Budapest: DKMKA–Századvég, 197–226. p.
- Keller T. – Sik E. 2009: A korrupció észlelése, elfogadása és gyakorlata. In: Tóth I. Gy. szerk.: TÁRKI Európai Társadalmi Jelentés 2009. Budapest: TÁRKI, 167–181. p.
http://www.tarki.hu/hu/research/gazdkult/gazdkult_keller_sik.pdf
- Körösenyi A. 2012: A politikai polarizáció és következményei a demokratikus elszámoltatásra. Magyar politika, 1990–2010. Working Papers in Political Science, 2012/1.
http://www.mtapti.hu/pdf/2012_1_wp.pdf
- Krochik, M. – J. T. Jost 2011: Ideological conflict and polarization – A social psychological perspective. In: Bar-Tal, D. ed.: Intergroup conflicts and their resolution – A social psychological perspective. New York: Psychology Press, 145–174. p.
- Paluck, E. L. 2009: What’s in a norm? Sources and processes of norm change. *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 96, no. 3, 594–600. p. doi:10.1037/a0014688
- Tóth I. Gy. 2010: A társadalmi kohézió elemei: bizalom, normakövetés, igazságosság és felelősségérzet – lennének.... In: Kolosi T. – Tóth I. Gy. szerk.: Társadalmi riport 2010. Budapest: TÁRKI, 254–287. p. http://www.tarsadalomkutas.hu/kkk.php?TPUBL-A-921/publikaciok/tpubl_a_921.pdf

Függelék

F1. ábra. Az önbesoroláson alapuló politikai beállítottság és annak változása, 2009–2013

Megjegyzés: Az ábrán feltüntettük a definíciónk alapján a bal-, illetve jobboldalinak besorolt válaszadók arányát is. Ez látható a két szürke oszlopban, amely azt is megmutatja, hogy az 1-től 10-ig terjedő skála mely értékeit vettük figyelembe a bal- és jobboldali csoportok meghatározásához.